

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

مقاله

عنوان

نقش ایثار اجتماعی در سبک زندگی ایرانی - اسلامی

نگارندگان:

صدیقه خدادادی

آرزو اسلامی

پاییز ۹۷

چکیده:

اولین صفتی که در اجتماع از هر فرد آشکار می گردد خلق و خوی او است ، ایثار به عنوان یک صفت بارز اخلاق اجتماعی مورد تایید آیات و روایات و سیره عقلا واقع گردیده است. ایثار در لغت به معنای: مقدم داشتن دیگران بر خود، هر چند به چیز اندک باشد، ایثار نیکوترین احسان و بالاترین مراتب ایمان است. ایمان به خداوند و اعتقاد به آن لازمه اش ایثار است، انسان با خلوص نیت و عقیده پاک می تواند وارد میدان عمل شود و با ایثار و کمک خود می تواند تکیه گاهی برای محرومان باشد. یکی از پشتوانه ها و ذخایر غنی فرهنگ جامعه ما فرهنگ ایثار و شهادت است، که به ۲ مورد تقسیم می شود ایثار مثبت و پسندیده مانند: فداکاری، گذشتن از جان و مال... در راه الهی و جبهه حق و ایثار منفی برعکس آن در جبهه باطل است، که کاری پوچ و بیهوده می باشد. سیره و سبک زندگی نشان دهنده فرهنگ آن جامعه است و هر چقدر جامعه غنی تر شود ارزش ها بیشتر نمود می کند در مقاله حاضر به بررسی ایثار اجتماعی در سبک زندگی ایرانی - اسلامی می پردازیم.

کلیدواژگان: ایثار، اجتماعی، سبک، زندگی، ایرانی، اسلامی.

در میان ادیان مختلف، دین اسلام به دلیل تاثیر گذاری بر سبک زندگی پیروان خود مقامی برجسته و ممتاز دارد زیرا به حوزه وسیعی از مسائل کلی و جزئی و علمی و عملی پرداخته است یکی از نمونه های بارز آن، توجه اسلام به آرامش و آسایش است. اولین صفتی که در اجتماع از هر فرد آشکار می گردد خلق و خوی او است که با آن شناخته می شود و در حقیقت اخلاق هر فرد مجموعه ملکات و عادات او است، خلق و خوی هیأت خاصی دارد که در هر انسان رسوخ می کند هرگاه این حقیقت به گونه ای ظهور کند که افعال پسندیده و نیک از آن ناشی شود به طوری که مورد رضایت شرع و عقل باشد آن را خلق و خوی نیک می نامند و هرگاه از این هیأت امور ناپسند سر بزند آن را خوی زشت می نامند، خداوند سبحان انسان را بر اساس رحمانیتش برای رسیدن به کمال و سعادت ابدی آفریده است از آنجایی که انسان ها در مسیر زندگی همواره با مسائل و مشکلات زیادی در نبرد هستند پس برای رسیدن به آن کمال واقعی باید با سختی و مشکلات مبارزه کنند.

یکی از پشتوانه ها و ذخایر غنی فرهنگ جامعه ما فرهنگ ایثار و شهادت است که از نسیم روح بخش اسلام در جامعه جاری شده است. این فرهنگ، از ویژگی های مهم مکتب تشیع و ضامن بقا و تداوم اسلام اصیل است، برای شکل گیری این فرهنگ ناب در جوامع نیاز به مولفه ها و شاخص هایی است، که بدون آن ها نباید انتظار داشت که چنین فرهنگ نابی در جوامع اسلامی شکل گیرد، برای شکل گیری فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه، مولفه ها و شاخص های گسترده ای قابل تصور است. در برخی از دلیل های مخالف، علت مخالفت با ایثارگری بیان شده است؛ برای نمونه، در روایت مربوط به آن مرد انصاری که پنج یا شش تن از برده های خود را آزاد کرده بود و غیر از آن، دارایی دیگری نداشت، آمده بود: «بترکه صبیته صغارا یتکفون الناس؛ به دلیل آنکه او دختر بچه های خردسالی برجای گذاشته که (ناچارند) پیش مردم دست دراز کنند» و در روایتی که حاکی از گفتگوی امام صادق (علیه السلام) با گروهی از صوفیان بود، آمده است: «کان نهی الله تبارک و تعالی رحمه منه للعالمین و نظرا لکیلا یضروا بانفسهم و عیالاتهم منهم الضعفة الصغار و الوالدان و الشیخ الفانی و العجوز الکبیره الذین لایصبرون علی الجوع؛ اینکه خداوند (دستور به اعتدال داد و از زیاده روی در بذل و بخشش) نهی فرمود، به جهت مهربانی با جهانیان و به این منظور بود که مردم، به خود و خانواده خود که در میان آنان، افراد ضعیف و کودکان و پیرمرد و پیرزن یافت می شود که تحمل گرسنگی را ندارند، زیان نرسانند». (همان) نتیجه آنکه، اگر فردی راضی شود که صرفاً از سهم خود انفاق نماید و با متحمل شدن سختی و مشقت، دیگران را بر خود مقدم بدارد، این کار از مصادیق روشن ایثارگری و مورد تمجید است و بنابراین می توان دلیل های موافق را نیز ناظر به همین عمل دانست و شایان ذکر آنکه، پاره ای از تعبیرهای به کاررفته در دلیل های یادشده نیز این برداشت را تأیید می کند؛ برای نمونه، تعبیر آیه 9 سوره حشر که از آن به عنوان مهم ترین دلیل از دلایل موافق یاد نمودیم، چنین بود: «و یؤثرون علیٰ أنفسهم؛ و [مهاجران] را بر خودشان برمی گزینند [و ترجیح می دهند]»؛ یعنی در این آیه، صرفاً بحث مقدم داشتن دیگران بر «خود» مطرح است".

۱. **إِثَارٌ**: (أ ث ر). (مصدر آثر). -: عُرِفَ بِإِثَارِهِ: در عرف به معنای ایثار است -: بِمَحَبَّتِهِ لِلْغَيْرِ وَتَفْضِيلِهِمْ عَلَى نَفْسِهِ: به معنای محبت به غیر خویش و بخشیدن به غیر^۱

-ایثار: در لغت از ریشه «آثر»، به معنای «برگزیدن» و «مقدم داشتن چیزی» است.^۲

- ایثار به معنای «برگزیدن، دیگران را بر خویش مقدم داشتن و مانند آن است»^۳

۲. **اجتماعی**: جمع، اجمعون استعمال می شود برای اجتماع مانند سوره حجر آیه ۴۳۰

۳. **سبک**: ۱- شیوه مشخصی که در انجام گرفتن کاری یا ساخته شدن چیزی به کار می رود؛ شیوه طرز: تغییر معلم، تغییر سبک در کلاس به وجود می آورد ۲- راه و رسم روش ... ۳- قاعده؛ اسلوب ۴- ویژگی هایی در آثار ادبی و هنری معطوف به شکل بیان، شیوه آفرینش، گرایش های محتوایی و صوری و مانند آنها که اثری را از آثار دیگر متمایز می کند.^۵

۴. **زندگی**: [از دیداد] زندگانی ... حیات، محیا، حیوان، نقیض مرگ. زندگانی، مقابل مردگی، مقابل مرگ و ممات و آن صفتی است مقتضی حس و حرکت معنی زندگی [در حیوان] آنست که حیوان را ادراک محسوس می باشد و با اختیار خویش حرکتهای می کند ...^۶

۵. **اسلام**: ۱- گردن نهادن، فرمان بردن ۲- یله کردن، فرو گذاردن، باز گذاشتن ۳- پذیرفتن دینی (بطور عموم) ۴- پذیرفتن شریعت محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله و سلم) ۵- دین محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله و سلم).^۷

-اسلامی تسلیم شدن، منقاد شدن، گردن نهادن، داخل شدن در صلح و آشتی، داخل شدن در دین اسلام، مسلمان شدن و نام یکی از مذاهب عمده که در حدود سال ۶۱۱ م. توسط حضرت محمد بن عبدالله (صلی الله

^۱ قاموس المعجم الوسیط

^۲ ۱۰؛ مصطفوی، ۱۳۶۸: ۱، ۳۲

^۳ دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۹ هـ.ش، ج ۸، واژه ایثار.

^۴ مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، حسین ابن محمد راغب اصفهانی، دارالعلم، بیروت، ص ۲۰۱

^۵ حسن، انواری، همان کتاب، ص ۴۰۱۶.

^۶ علی اکبر، دهخدا، تلخیص از: لغت نامه دهخدا، ج ۲۷ (ز)، تهران: سیروس، ۱۳۳۹، ص ۴۹۱.

^۷ محمد، معین، همان، ج ۱ (آ-ح)، ص ۲۵۹.

علیه و آله و سلم) رواج پیدا کرد پیروان آن حدود ۴۵۰ میلیون تن، کتاب آسمانی آن: قرآن کریم، اسلامی: منسوب به اسلام، آنچه که منصوب و مربوط به اسلام باشد به معنی مسلمان هم گفته اند، جمع اسلامیان.^۸
- اسلام گردن نهادن، اسلام آوردن، مسلمان شدن، چیزی به کسی سپردن، کار به کسی سپردن...^۹

۶. **معنای اصطلاحی** که عبارت است از: بخشش مال به کسی، با وجود احتیاج شخص بخشنده به آن.^{۱۰}

- در اصطلاح عبارت است از «بخشش به کسی در مورد چیزی که خود فرد به آن نیاز دارد».

اقسام ایثار

ایثار و مشتقات آن، در قرآن در دو معنای متضاد به کار رفته است:

الف. مقدم داشتن ایثار مثبت که از بزرگ ترین ارزش های اخلاقی است؛

مانند این آیه شریفه: «وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ» (حشر: ۹). و [دیگران را] بر خویشن مقدم می دارند، هر چند خودشان نیازمند باشند» این کاربرد، همان معنای اصطلاحی ایثار است این معنا؛ بیشتر در مقدم داشتن دیگران در امور مالی یا مقدم داشتن خواسته دیگران صدق می کند. نکته توجه اینکه؛ از نگاه اسلام، مطلقاً مقدم داشتن دیگران بر خود در تأمین نیازها و خواسته ها، ارزش تلقی نمی گردد؛ زیرا ترجیح بدون مرجع و تقدیم نابه جا - چنانکه در آداب ایثار خواهد آمد - ارزش نیست.

۱- مقدم داشتن دیگران بر خود، هر چند به چیز اندک، در روایات اسلامی امری پسندیده شمرده شده است کسی که دیگران را به آسانی بر خود مقدم داشته و خود را برای آسایش دیگران به رنج می اندازد، در صورتیکه ایثار او سبب ناراحتی و فشار بر فرزندان خودش نشود و نظام زندگی اش را به خطر نیفکند، ایثار ممدوح و مثبت است. امیرمؤمنان(ع) در خطبه متقین می فرماید: متقی کسی است که نفس او بواسطه سختگیری های خودش از او در رنج است و مردم از ناحیه او در آسایش هستند.^{۱۲}

^۸ حسن، عمید، تلخیص از: فرهنگ فارسی عمید، ج ۱ (آ-ح)، چاپ ششم، تهران: امیر کبیر، ۱۳۶۴، ص ۱۶۳.

^۹ علی اکبر، دهخدا، همان، ج ۶ (الف)، چاپ افست گلشن، ۱۳۳۰، ص ۲۴۷۷.

^{۱۰} نراقی، بی تا: ۲، ۱۲۲

^{۱۱} نراقی، ملامهدی، جامع السعادات، تعلیق و تصحیح سید محمد کلانتر، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات بیروت، ج ۲، ص ۱۲۲.

^{۱۲} سید رضی؛ نهج البلاغة، محمد دشتی، قم، مشهور، ۱۳۷۹ ش، خطبه ۱۸۴.

شما است عاریتی است، و مالک حقیقی و صاحب ملک و ملکوت ذات پروردگار است، شما همان طوری که نسبت به آنچه در دست دارید نماینده و مظهر مالکیت حق تعالی گردیده‌اید اگر اتفاق نمائید علاوه بر آنکه مظهر و نماینده صفت جود الهی میگردید برای شما اجر و پاداش بزرگی است.»^{۴۵}

آیت الله مکارم در تفسیر نمونه می‌فرماید: «حسنه» و «سیئه» مفهوم وسیعی دارد، تمام نیکی‌ها و خوبیها و خیرات و برکات در مفهوم حسنه جمع است، همانگونه که هر گونه انحراف و زشتی و عذاب در مفهوم سیئه خلاصه شده است، ولی در آیه مورد بحث آن شاخه‌ای از «حسنه» و «سیئه» که مربوط به روشهای تبلیغی است منظور می‌باشد ولی جمعی از مفسران حسنه را به معنی اسلام و توحید و سیئه را به معنی شرک و کفر تفسیر کرده‌اند بعضی «حسنه» را به اعمال صالح و «سیئه» را به اعمال قبیح، و بعضی «حسنه» را به صفات عالی انسانی همچون صبر و حلم و مدارا و عفو، و «سیئه» را به معنی غضب و جهل و خشونت و انتقام‌جویی تفسیر کرده‌اند. ولی تفسیر اول از همه مناسبتر به نظر می‌رسد. در حدیثی از امام صادق ع می‌خوانیم که در تفسیر آیه فوق فرمود: الحسنه التقیه و السيئه الاذاعه؛ حسنه تقیه است، و افشاگری سیئه است البته این حدیث ناظر به مقامی است که افشا کردن عقیده موجب اتلاف نیروها و از بین رفتن نقشه‌ها و هدفها شود. سپس برای تکمیل این سخن می‌افزاید: «با روشی که بهتر است بدی‌ها را پاسخ گوی و دفع کن» (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ). به وسیله حق باطل را دفع کن، و با حلم و مدارا جهل و خشونت را، و با عفو و گذشت به مقابله با خشونت‌ها برخیز، هرگز بدی را با بدی، و زشتی را با زشتی پاسخ مگویی، که این روش انتقام‌جویان است و موجب لجاجت و سرسختی منحرفان می‌گردد.»^{۴۶}

در تفسیر المیزان نیز در ذیل این آیه آمده است: «یعنی آنچه بدی از ایشان می‌بینی با نیکی تلافی کن و تازه از بین خوبی‌ها خوبتر آنها را انتخاب کن، مثل اینکه اگر بدی آنان به صورت آزار و اذیت است، تو، به ایشان احسان کن و منتها درجه طاقت خود را در احسان به ایشان مبذول بدار، و اگر این مقدار نتوانستی هر چه را که توانستی، و اگر آنهم مقدور نبود حد اقل از ایشان اعراض کن.»^{۴۷}

بنابراین همانطور که دوست داریم خداوند متعال گناهان و خطاهای ما را ببخشد، ما نیز باید از خطاهای دیگران بگذریم و صبر پیشه کنیم و به جای انتقام، احسان و گذشت اخلاقی داشته باشیم.

^{۴۵} نصرت بیگم، امین، «تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن» ج ۱۳، همان، صص ۱۲۴ و ۱۲۵.

^{۴۶} مکارم شیرازی، ناصر، همان، ج ۲۰، صص ۲۸۰ و ۲۸۱.

^{۴۷} طباطبایی، محمد حسین، «ترجمه تفسیر المیزان» همان، ج ۱۵، ص ۹۲.

نتیجه گیری

ایثار به معنای محبت به غیر خویش و بخشیدن به غیر است، از خودگذشتگی از مکارم اخلاق اجتماعی در زندگی و از مهم ترین فضایل اخلاقی است؛ از این رو؛ برای هدایت جامعه و در همه زمان ها و موقعیت ها، موعظه و راهنمایی به تنهایی کافی نیست، بلکه باید در مواردی ایثار کرد و متخلق به این اخلاق الهی شد. ایثار عملی اجتماعی وجهت دار است.

ایثار و فداکاری که پای گذاردن بر هوای نفس است، به وارسنگی از دنیا و رفع تعلقات مادی می انجامد. انسان با مقدم داشتن دیگران روح خود را از اسارت خواهش های دنیوی می رهند. ایثار جان انسان را از تلاطم در مقابل کم و زیاد زخارف دنیا حفظ می کند و ظرف وجودی او را می گستراند. تلطیف روح برای رسیدن به کمال و ایجاد روحیه وارسنگی حاصل این تلاش اخلاقی است. از این رو، رشد انسان، در سایه ایثار و سخاوت است که نشانگر نوع دوستی و دلسوزی و محبت است. در اسلام بر این امر مهم در آیات و روایات بسیار تاکید شده و در ایران نیز

نمونه بارز آن را می توان در ۸ سال دفاع مقدس بصورت بدیهی مشاهده کرد. و باید قبول کرد که ایثار در تفاوت ها خود را نشان می دهند و جلوه گاه ایثار از خود گذشتگی و نجات دیگران به دور از ریا است.

فهرست منابع:

※قرآن کریم

※نهج البلاغه

۱. انواری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، انتشارات سخن، تهران، ۱۳۸۱.
۲. سبجانی، جعفر، «منشور جاوید»، ج ۴: قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۶۴.
۳. جوادی آملی، عبدالله، «انتظار بشر از دین - سلسله بحث های فلسفه دین»، محقق محمد رضا مصطفی پور، نشر اسراء، ۱۳۹۱.
۴. جوادی آملی، عبدالله، «انتظار بشر از دین - سلسله بحث های فلسفه دین».
۵. حیدری نراقی، علی محمد، «اخلاق نراقی»، قم، انتشارات مهدی نراقی، چاپ: اول، ۱۳۹۰.

۶. دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۹ هـ.ش، ج ۸، واژه ایثار.
۷. دزفولی، سید کاظم، صلۀ رحم و اخلاق در خانواده از دیدگاه قرآن و روایات، چاپ دوم، تهران: کتاب خانه صدر. به نقل از پایان نامه مصادیق باقیات وصالحات در عالم برزخ، کارشناسی، فاطمه نصیری.
۸. صدوق، محمدابن بابویه، ۱۳۷۸: ۱، ۳۱۸.
۹. عمید، حسن، تلخیص از: فرهنگ فارسی عمید، ج ۱ (آ-ح)، چاپ ششم، تهران: امیر کبیر، ۱۴۰۹ هـ.ق، ج ۱۱.
۱۰. عاملی، حر؛ وسایل الشیعه، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۹ هـ.ق، ج ۱۱.
۱۱. گودرزی طاقانکی، فاطمه، دانشکده علوم قرآنی اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم قرآن، بررسی نمادهای اخلاق فردی و اجتماعی در آیات و روایات بارویکرد به آیات ۱۹ تا ۲۶ سوره ی رعد، دکترتقی اژه ای، اسفند ۱۳۹۶.
۱۲. قاموس المعجم الوسیط (سایت المعانی)
۱۳. محمد بن یعقوب، کلینی، اصول کافی، مترجم علی مرتضوی، ج ۲، چاپ اول، قم، ۱۳۷۰.
۱۴. محدثی، جواد، راه زندگی الفبای سعادت خانواده، چاپ پنجم، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷.
۱۵. مصطفوی، حسن، مصطفوی، حسن التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بی جا، ۱۳۶۸.
۱۶. معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۱ (آ-ح)، انتشارات امیر کبیر، تهران، بی تا.
۱۷. مکارم شیرازی؛ تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹، ج ۱۲.
۱۸. طباطبایی، محمد حسین، «ترجمه تفسیر المیزان» همان، ج ۱۵،
۱۹. طباطبایی، محمد حسین، «ترجمه تفسیر المیزان»، ج ۱۹
۲۰. طباطبایی، محمد حسین، رسالت تشیع در دنیای امروز، ج ۱، چاپ دوم، قم، ۱۳۸۷، بوستان کتاب، قم.
۲۱. طباطبایی، محمد حسین، تحریری بر اصول فلسفه و روش رئالیسم؛ ج ۲، بوستان کتاب، ۱۳۸۷، قم.
۲۲. ژنرال دمیرهان، اسلام، ترجمه دکتر اکبر بهروزی، ص ۷-۸ (چاپ تبریز، انتشارات سروش)
۲۳. طباطبایی، محمد حسین، تعالیم اسلام، ج ۱، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۸، چاپ دوم، قم.
۲۴. طباطبایی، محمد حسین، مرزبان وحی و خرد، ج ۱، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۱، چاپ اول، قم.
۲۵. طباطبایی، محمد حسین، «ترجمه تفسیر المیزان»، ج ۱۴
۲۶. طبرسی، فضل بن محمد، «ترجمه تفسیر مجمع البیان»، همان، ج ۱۵ و ۲۴.
۲۷. مغنیه، محمد جواد، «ترجمه تفسیر کاشف»، ج ۷، همان
۲۸. موسوعه کلمات الامام الحسین،
۲۹. مکارم شیرازی، ناصر، همان، ج ۲۰، صص ۲۸۰ و ۲۸۱.
۳۰. مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، حسین ابن محمد راغب اصفهانی، دارالقلم، بیروت.
۳۱. نصرت بیگم، امین، «تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن» ج ۱۳، همان،

٣٢. نراقى، ملامهدى، جامع السعادات، تعليق و تصحيح سيد محمد كلانتر، مؤسسه الأعلمى للمطبوعات بيروت،
ج ٢.